

УДК 343.211

ЯЩЕНКО В.А., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник ДНУ ІБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2257-318X>.

МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКИХ ГРОМАДЯН ЗА АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ТИСКУ НА ЇХ ПОЛІТИЧНУ ВОЛЮ

DOI...

***Анотація.** У статті акцентується увага на необхідності актуалізації питання притягнення російських громадян до моральної відповідальності за порушення ними загальнолюдських цінностей та інших моральних зобов'язань людини, що виражається у підтримці ними широкомасштабної війни проти України та агресивної політики рф в цілому. В цьому ключі здійснюється переосмислення концепції моральної відповідальності, аргументується включення до неї як індивідуальних, так і колективних моральних суб'єктів, висвітлюється питання впливу засобів моральної відповідальності на формування свідомості та особливо політичної волі морального суб'єкта. У дискусії з іншими науковцями запропоновано до суб'єктів колективної відповідальності відносити ті структури, спільноти, соціальні групи, які виступають в якості колективної дійової особи, демонструють свою внутрішню ідентичність і є взаємовідповідальними. Аргументується теза про те, що російська громадськість, яка політично підтримує чинний режим, об'єктивно виступає прямим суб'єктом війни і, відповідно, на ній лежить повна міра безпосередньої політичної та моральної вини за дії своєї держави та їх наслідки. Прибічників війни запропоновано називати агентами війни, що засвічуватиме їх моральну вину. Тому важливо, щоб свою частину вини за російсько-українську війну усвідомило не лише керівництво рф, а й вся російська громадськість. Пропонується інкримінувати моральну та політичну винуватість російським громадянам за військову агресію проти України і здійснити інформаційні заходи з тією метою, аби вони усвідомили особисту і солідарну частку вини та відповідальності за цю агресію. З метою надання моральному засудженню російських громадян цілеспрямованого і всезагального впливу аргументується необхідність створення особливою міжнародного морального трибуналу, щоб спонукати моральних суб'єктів до виконання моральних зобов'язань, що буде одночасно сприяти і оздоровленню безпекової сфери людства. Мова не йде про створення офіційної адміністративної структури, а про запровадження єдиного гуманістичного ареалу інформаційного простору, що протистоїть цій агресії. Висловлюється думка, що саме в формі морально-етичного трибуналу можна ефективно об'єднати зусилля цивілізованих країн, політичних, національних, релігійних рухів в загальному осуді агресії рф, порушення нею людських норм добра і справедливості, спокою і безпечного існування. Центральною парадигмою трибуналу має стати феномен безпечного існування людини, її життя як цінності, що виключає агресивність політики держави і посягання на права і свободи людини. Вважаємо, що сьогодні в протидії російським інформаційно-психологічним операціям слід, на нашу думку, більше акцентувати увагу на моральній колективній вині та відповідальності всіх громадян рф, які все ще стоять на позиції не супротиву злу.*

***Ключові слова:** моральна винуватість, моральний трибунал, сумління, моральний агент, агент війни, колективна відповідальність, політична воля, громадянин рф.*

***Summary.** The article focuses on the need to actualize the issue of bringing russian citizens to moral responsibility for violation of universal human values and other moral obligations of a person, which is expressed in their support for a large-scale war against Ukraine and the aggressive policy of the russian federation in general. In this vein, the author rethinks the concept of moral responsibility, argues for the inclusion of both individual and collective moral subjects, and highlights the impact of the*

means of moral responsibility on the formation of consciousness and, especially, the political will of the moral subject. In the discussion with other scholars, the author proposes that the subjects of collective responsibility include those structures, communities, and social groups that act as a collective actor, demonstrate their internal identity and are mutually responsible. The article argues that the Russian public, which politically supports the current regime, is objectively a direct subject of the war and, accordingly, bears the full measure of direct political and moral guilt for the actions of its state and their consequences. It is proposed to call the supporters of the war "agents of war", which will highlight their moral culpability. Therefore, it is important that not only the leadership of the Russian Federation, but also the entire Russian public realise their part of the blame for the Russian-Ukrainian war. It is proposed to incriminate moral and political culpability of Russian citizens for the military aggression against Ukraine and to carry out information activities in order to make them aware of their personal and solidarity share of guilt and responsibility for this aggression. In order to give the moral condemnation of Russian citizens a targeted and universal impact, the author argues for the establishment of a special international moral tribunal to encourage moral actors to fulfill their moral obligations, which will simultaneously contribute to the improvement of the security sphere of humanity. It is not about creating an official administrative structure, but about introducing a single humanistic information space that will counter this aggression. It is believed that it is in the form of a moral and ethical tribunal that the efforts of civilized countries, political, national and religious movements can be effectively united in the general condemnation of the Russian aggression, its violation of human norms of goodness and justice, peace and secure existence. The central paradigm of the tribunal should be the phenomenon of safe human existence, human life as a value that excludes aggressive state policy and encroachment on human rights and freedoms. We believe that today, in counteracting Russian information and psychological operations, we should focus more on the moral collective guilt and responsibility of all Russian citizens who still stand in the position of not resisting evil.

Keywords: *moral culpability, moral tribunal, conscience, moral agent, agent of war, collective responsibility, political will, citizen of the Russian Federation.*

Постановка проблеми. Розпочавши широкомасштабну війну проти України РФ в односторонньому порядку порушила норми міжнародного права, Статут ООН, здійснює політику геноциду українського народу, скоює військові злочини, що супроводжуються захопленням частини території України, загибеллю тисяч цивільних осіб, руйнуванням міст та сіл. Цю агресивну політику підтримує значна частина російської громадськості. Дослідники питання етики відповідальності дійшли висновку про можливість індивідуальної та колективної моральної відповідальності моральних суб'єктів за наслідки своїх дій, і те, що політична воля на глобальному рівні все ще демонструє недостатню силу щодо припинення війни і відновлення територіальної цілісності України, подолання світових суспільних загроз та викликів. Відзначена особливість моральної відповідальності яка полягає в тому, що дії моральних суб'єктів на виконання своїх моральних зобов'язань об'єктивно зумовлюють і зміну їх політичної волі.

Це зумовило потребу аналізу питання інкримінування моральної відповідальності громадянам РФ за підтримку війни проти України, визначення її індивідуальних та колективних суб'єктів, алгоритму притягнення їх до моральної відповідальності та механізму її реформування у відповідальність політичну, що може спонукати керівників Кремля та російських громадян до формування іншої політичної волі.

Результати аналізу наукових публікацій. Представники моральної філософії, що досліджують багатоманітні аспекти етики відповідальності, здійснюють пошук істини щодо з'ясування предмета моральної відповідальності. Методологічно цінною для розкриття означеної проблеми стала праця Р. Бердсворта щодо визначення співвідношення моральної та політичної відповідальності моральних суб'єктів, дефіциту глобальної волі до вирішення сучасних криз та викликів.

В ході розгляду питання можливості інкримінування російським громадянам моральної індивідуальної та колективної відповідальності за порушення морального обов'язку, використовувались праці П. Френча з проблеми колективної та корпоративної відповідальності, Х. Йонаса, щодо принципів відповідальності, М.Ш. Вессела, про можливість колективної відповідальності росіян за злочини проти України, Т. Ерскіна, з визначення статусу морального агента, вітчизняного науковця В. Торяника, про взаємну відповідальність державної влади і громадянина в сучасній державі, а також матеріали курсу “Формування та відновлення психоемоційного клімату під час реалізації освітнього процесу”. Підтримана також наукова позиція П. Бергера та Т. Лукмана щодо аморальності погроз застосування насилля, у тому числі збройного, у міждержавних взаєминах.

З метою визначення понятійного апарату використовувались енциклопедичні та довідкові видання, критично проаналізовано зміст окремих положень “Концепції гуманітарної політики рф у закордонні (за рубежем)”. Надано додаткову аргументацію власним напрацюванням про запровадження морального трибуналу щодо росіян, порушників моральних норм, викладеним у монографії “Інформаційна безпека України: гуманітарний зріз”.

Метою статті є обґрунтування потреби актуалізації питання притягнення керівників Кремля та російських громадян, які підтримують агресію рф проти України, до моральної відповідальності за порушення ними норм і цінностей позитивної моралі, як найбільш загального регулятора суспільного життя. Озброїти політиків та осіб, що здійснюють протидію російській пропаганді та інформаційно-психологічним операціям, логікою інкримінування як індивідуальної (особистісної), так і колективної моральної відповідальності, що може виступати одним із засобів спонукання їх до виконання морального обов'язку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна життєва ситуація свідчить про те, що на глобальному рівні політична воля неспроможна успішно подолати кризи людства в цілому та проблеми окремих країн зокрема, про що свідчить і реакція на злочинну війну рф проти України. Так, ще у 2015 році Р. Бердсворт стверджував про “дефіцит глобальної політичної сили щодо викликів і криз” у подоланні світових проблем та в міжнародних відносинах. “Коротше кажучи, пише він, управління такими проблемами сьогодні визначається в термінах відповідальності. Ця мова відповідальності з'являється головним чином у двох формах. Перша – моральна. Наприклад, протягом останніх двадцяти років світові лідери неодноразово говорили про моральну відповідальність за полегшення невинуватих людських страждань, вразливості до зміни клімату та глобальної бідності. Незважаючи на те, що ця мова моральної відповідальності важлива у своїх власних термінах, вона покриває дефіцит глобальної політичної сили щодо тих самих викликів і криз [1].

Р. Бердсворт також висловлює гіпотезу про те, що моральна відповідальність у разі прийняття моральним суб'єктом рішення, реформується у відповідальність політичну [1]. Таким чином, виникає необхідність звернення до фактору моральної відповідальності, який може виступити силою тиску на глобальні політичні сили у напрямку їх спонукання до справедливого завершення війни рф проти України. Актуалізація питання моральної відповідальності, як більш універсальної та багатофункціональної, ніж інші регулятори суспільного життя, у відношенні до політичних лідерів Кремля та громадян рф, може сприяти зміні їх політичної волі і призвести до відновлення виконання ними загальноприйнятих моральних зобов'язань.

Однією з суттєвих складових правової політики України є документування злочинів, здійснених РФ проти України: порушення норм гуманітарного права, вбивства мирного населення та ліквідація українства як такого, фактично здійснення політики геноциду щодо українського народу, руйнування інфраструктури та незаконного захоплення міжнародно визнаної території України та інші злочини. Подальша ескалація війни РФ проти України, значне збільшення жертв серед мирного населення та все більше зростання їх жахливості актуалізувало питання необхідності та неминучості покарання злочинців. Тому кроки України зі створення міжнародного спеціального трибуналу для покарання винуватців цих злочинів є цілком закономірними, більш ніж правомірними і справедливими.

Однак притягнення винних до кримінальної відповідальності – питання часу, а норми моралі працюють повсякчасно і своїм впливом охоплюють практично всі аспекти людського існування і таким чином виступають внутрішніми, особистісними регуляторами суспільного життя. Уточнимо, мораль це: (лат. *moralis* - “моральний”, від *mores* - “звичаї”) – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп” [2]. Тому вважаємо за доцільне у політиці України актуалізувати питання моральної винуватості і відповідальності як військово-політичного керівництва РФ, так і російських громадян, що мають зазнати суспільного морального осуду за свою антилюдську поведінку.

Ця пропозиція базується на особливості моральної відповідальності, яка полягає в тому, що людина відповідає за свої вчинки як перед собою, тобто, перед своєю совістю, так і перед іншими, “за морально відповідальної поведінки людина бере на себе відповідальність за наслідки своїх вчинків. Її протилежністю є морально безвідповідальна поведінка, за якої вчинки людини відбуваються без урахування їхніх наслідків як для неї, так і для інших. Безвідповідальність завжди пов’язана з байдужістю та легковажністю або надмірною самовпевненістю. У безвідповідальності насамперед відображається намагання людини перенести наслідки своїх дій на інших” [3, с. 56]. Цинічно виглядає спроба путіна перекласти політичну та моральну відповідальність за продовження війни проти України на українську владу, якщо вона не погодиться піти на вимоги Кремля щодо відторгнення частини українських територій.

Зазначимо, що керівництво Кремля усвідомлює значимість морального чинника оцінки своєї політики, тому намагається включити ці питання в офіційні документи, щоб надати їм видимої відповідності позитивним моральним нормам. Так, у вступній частині “Концепції гуманітарної політики РФ у закордонні” введена теза про “відстоювання значущості загальнолюдських цінностей” [4, с. 3], однак в подальшому зміст цих цінностей, шляхи та можливі способи їх реалізації у Концепції не розкриваються, що робить ці тези риторичними, тобто такими, що не вимагають дії. З точки зору моралі це обманний підхід, який створює умови для приховування істинних прагнень та інтересів РФ і має на меті представити її в цивілізованому вигляді.

Поряд з цим, безрозсудно виглядають постійні спроби керівництва Кремля у війні проти України і своєму протистоянні колективному Заходу наголошувати на можливості застосування ядерної зброї, що може знищити людство як таке. Водночас належної реакції від міжнародних організацій, у тому числі й ООН, на ці загрози, не відбувається, що створює ілюзію безкарності. У своїй книзі “Принцип відповідальності” Г. Йонас формулює важливий ціннісний етичний принцип існування людства, який, ігнорується кремлівськими політиками: “...задля порятунку власної нації політик не має права застосовувати засоби, які знищили б усе людство. Йдеться саме про ті можливі

нині витвори технології, які, накопичуючись, мають кумулятивний глобальний характер і глобальні наслідки, а саме – можуть загрожувати або існуванню людини взагалі, або її сутності. І політик, ухвалюючи своє доленосне рішення, може в ідеалі розраховувати на розуміння тих, кого він представляє і задля кого приймає це рішення. Та навряд чи можна розраховувати на порозуміння майбутнього людства щодо рішення про його небуття чи не гідне людини буття. Таке прагнення (майже неймовірна гіпотеза) було б неодмінно відхилено: і тому існує безумовний обов'язок людства до збереження свого існування..." [5, с. 63]. На нашу думку, більш широке висвітлення питання моральної безвідповідальності керівництва Кремля за долю людської цивілізації може негативно позначитися на його іміджі як серед тих, хто підтримує злочинну політику рф, так і прогресивної міжнародної громадськості.

Водночас, поряд з моральною відповідальністю політичного керівництва рф, вважаємо, закономірним ставити питання і про відповідальність тих російських громадян, які в цілому солідарні з порушенням державою моральних норм. Це досягається за допомогою кремлівської пропаганди та цілеспрямованого впливу на свідомість росіян, у яких формується хибна свідомість, відчужена від загально визнаних моральних принципів та норм. У свідомості росіян штучно конструюються такі захисні реакції, які оцінюють життя України та західних держав як загрозна для існування рф і зумовлюють потребу опору у вигляді застосування воєнної сили. Як справедливо стверджують П. Бергер та Т. Лукман: "Зброя, як об'єкт реального світу виражає загальний намір здійснити насилля, яке визнається будь ким, хто знає, що це зброя. В такому разі зброя виступає як продуктом людської діяльності, так і об'єктивацією людської суб'єктивності" [6, с. 19]. Така політика рф призводить до того, що фактично громадянин рф живе в умовах суб'єктивації загроз (хоча й уявних), що викликає у їх індивідуальній та колективній свідомості потребу збройного захисту.

Інституювання такого морально-політичного підходу створює умови, що ускладнюють російським громадянам надання незалежної моральної оцінки діяльності російської держави і значна частина російського населення сповідує деструктивну мораль, не засуджуючи відверто антилюдську політику рф. Вважаємо, що ці обставини не знімають відповідальності з кожного російського громадянина, оскільки він об'єктивно володіє "свободою волі" і як морально відповідальна особа має відповідати за свої дії та вчинки.

Така поведінка суперечить загальнолюдським цінностям і не відповідає моральним нормам людського співжиття. Це дає можливість зробити висновок про те, що та складова російської громадськості, яка підтримує чинний профашистський режим у рф, усвідомлює фізичні та моральні наслідки військової агресії рф проти України, зневажає цінність людського життя громадян України, і тому є всі підстави вважати її прямим суб'єктом війни.

Водночас, за справедливим висловом В. Торяника: "Народ у цілому не буває злочинцем, так само як він не буває аморальним, але колективна відповідальність не може бути знята з народу, вона завжди на ньому і від неї нікуди не піти. Ця відповідальність полягає в тому, що кожний з індивідів, що утворюють народ, випробовує на собі наслідки дій політиків і громадян тієї держави, під владою якої він знаходиться й у рамках порядку якої він перебуває. Кожна людина солідарно відповідає за те, як нею керують" [7, с. 13].

Тобто, в даному випадку громадянин рф, громадянське суспільство, представлене нацією як політичною спільнотою, та держава стають відповідними один одному, створюють колективну дійову особу, тому кожна з цих структур самостійно, або у

складі різноманітних соціальних спільнот та об'єднань об'єктивно володіють статусом суб'єктів моральної відповідальності. Людей, які несуть моральну відповідальність за вчинок, називають “моральними агентами”. “Агенти мають здатність розмірковувати над своєю ситуацією, формувати наміри щодо того, як вони будуть діяти, а потім виконувати цю дію” [8].

За аналогією, російським громадянам, які підтримують війну рф проти України чи проявляють бездіяльність в порушення власних моральних зобов'язань, слід надавати етичний статус “агентів війни”. Визначення суб'єктності таких моральних агентів війни, об'єктивної оцінки їх дій з точки зору морального вибору дасть можливість об'єктивувати їх моральну провину і висунути до них конкретні етичні вимоги, що поставить проблему моральної відповідальності у конкретне практичне русло.

Проблема підтримки війни не лише окремими індивідами, а й російською громадськістю, ставить на порядок денний питання колективної (спільної) моральної відповідальності. Міра моральної вини, звичайно, є індивідуальною, водночас у тому разі, коли суспільна свідомість, цілеспрямовано сформована державою на сприйняття насилля, війни як способу правомірної поведінки і сприймається громадянами рф як належне, на нашу думку, за змістом досягає рівня соціального явища, тобто, суспільного порушення моральних принципів та норм і тому вимагає колективної відповідальності.

Як вважає з цього приводу сучасний німецький вчений М.Ш. Вессель: “Питання колективної відповідальності непросте. З одного боку, зрозуміло, що путін – диктатор, який сам вирішив розв'язати цю війну. З іншого боку, є відповідальність росії та росіян. Путін не діє у порожньому просторі, він діє у культурному контексті, і можна навіть сказати, що він є продуктом цього культурного контексту. У цьому культурному контексті дуже сильною є ідея русофобії, ідея блокування росії Заходом, а також ідея “образи” на Захід. Усі ці культурні ідеї підживлюють російську агресію. Я б не дуже довіряв опитуванням, які проводять зараз у росії, думаю, люди обережні у відповідях, але я згоден, що кількість прихильників війни є досить високою. Є ті, хто віряє в історію, яку розповідає путін, є ті, хто, можливо, й не мають таких переконань, але підтримують свою державу, тому що вони росіяни...” [9]

Про можливість колективної відповідальності завдяки структурної єдності групи, організації, нації, засвідчує Т. Ерскін. Він стверджує, зокрема, що колектив є кандидатом на моральну свободу волі, якщо він має “ідентичність, яка є більшою, ніж сума її частин; ...структура прийняття рішень; ідентичність у часі; і концепція себе як одиниці” [10, с. 24].

Вище викладене зумовлює потребу в протидії російським інформаційно-психологічним операціям більше акцентувати увагу на моральній колективній вині та відповідальності всіх громадян рф. Важливо, щоб винуватість за розв'язання російсько-української війни усвідомило не лише керівництво рф, а й вся російська громадськість, що може виступити одним із факторів повернення її до визнання позитивних моральних норм. Пропонується інкримінувати морально-політичну винуватість російським громадянам за військову агресію проти України і здійснити інформаційні заходи з тією метою, аби вони усвідомили особисту і солідарну частку вини та відповідальності за цю агресію. Однак, організаційна форма моральної відповідальності такого рівня не визначена.

Кримінальне покарання за злочини рф буде здійснене в рамках функціонування міжнародного спеціального трибуналу. Обвинувачених буде десятки, а можливо, й сотні тисяч, однак політичний резонанс від цього на всю російську громадськість може бути лише опосередкованим і значна частина російських громадян, що підтримують війну,

не зазнають осуду. В такому разі виникає об'єктивна необхідність впровадження поряд зі спецтрибуналом за агресію РФ проти України, особливого, морального трибуналу, якого історія ще не знала, але потреба в якому для оздоровлення безпекової сфери людства вкрай назріла.

Як відомо, і сама концепція Нюрнберзького трибуналу була сформована з опорою на моральні норми. Юрист-міжнародник М. Гнатовський інформує про дискусії з методологічних питань створення та діяльності Нюрнберзького процесу: "...масу злочинів нацисти вчинили в ситуаціях, які не були війною в юридичному сенсі слова. Йдеться про найстрашніші злочини, починаючи з німецької політики розв'язання єврейського питання в Європі, тобто тої політики, яка призвела до Голокосту. І тут треба було сформулювати щось нове. Існувало дві концепції, які конкурували: концепція, яка орієнтувалася на цінність людини як такої, і концепція, яка орієнтувалася на цінність народу як групи людей, яку треба захищати. І концепція злочинів проти людяності, закріплена в статуті Нюрнберзького трибуналу, перемогла. Злочини проти людяності – це напад на цивільне населення. Інша концепція, геноциду, не була прийнята. Проте, на сьогодні обидві ці категорії існують в міжнародному кримінальному праві" [11].

Мова йде не про створення офіційної адміністративної структури, а про запровадження єдиного гуманістичного ареалу інформаційного простору, що протистоїть цій агресії. Вважаємо, що в даному випадку об'єктом морального осуду має виступати вся російська громадськість. На нашу думку, саме в формі морально-етичного трибуналу можна ефективно об'єднати зусилля цивілізованих країн, політичних, національних, релігійних рухів в загальному осуді агресії Росії, порушення нею людських норм добра і справедливості, спокою і безпечного існування.

Вважаємо доцільним для більш ефективного застосування морального чинника осуду російської громадськості вивчити питання щодо законодавчого визначення цього спеціального морального трибуналу, його суб'єктів, процедури роботи, категорій російських громадян як об'єктів звинувачення тощо. Очевидно, що в ході морального трибуналу слід буде інкримінувати моральним агентам (в даному випадку агентам війни) питання порушення морального обов'язку щодо збереження цінності життя людини, подальшого існування людства як такого, здійснення геноциду щодо української нації тощо.

Отже, центральною парадигмою трибуналу має стати феномен безпечного існування людини, її життя як цінності, що виключає агресивність політики держави і посягання на права і свободи людини. Як свідчить нинішня ситуація на російсько-українському фронті, для кремлівського керівництва життя не лише українців, а й росіян, так і інших народів, немає аксіологічно-ціннісного виміру.

Тому головним моральним аспектом звинувачення має стати порушення РФ самої можливості та реальності життя як природного, закономірного явища. При цьому має бути засуджена та політична ідеологія, яка в сучасній РФ суперечить загальним людським нормам та звичаям і є провідником оскаженого насилля.

Для об'єктивної оцінки цього імперативного змісту, є потреба звернутися до його ключової складової, якою виступає категорія совісті, сумління. Саме сумління є складною і разом з тим найвизначнішою категорією у всьому понятійно-категоріальному апараті морально-етичного чинника, загальноновизнаним і остаточним ефективним арбітром встановлення вини та визначення ступеню відповідальності за власні вчинки особистості і дії соціальної спільноти. Ця незвичайність перш за все проглядається у поліфункціональності цієї категорії, про що свідчать, зокрема, її

визначення в енциклопедичній літературі: “Сумління – усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; совість” [12].

Ця поліфункціональність совісті, вважаємо, дозволить доказово встановити весь комплекс складових морального падіння значної частини населення рф, фактичну відсутність у них емпатії до страждань і горя інших народів, створивши злочинну державу.

Однією з найважливіших атрибутивних рис совісті є її судочинна функція, значною мірою пов'язана з наявністю у структурі цього феномену вольового компоненту, що надає цінності всякому судженню й почуттю. Цей елемент совісті характеризує загальний напрям усієї поведінки в особливих життєвих ситуаціях, ту силу душевного напруження особистості, яка відкривається у ній у процесі внутрішньої боротьби між добром і злом, мотивами, цілями тощо. Особливість і цінність вольового чинника в тому, що він спонукає моральних агентів до виконання ними морального обов'язку.

Зауважимо, що совість є не лише каральним чинником, а й фактором відродження гуманістичного потенціалу суспільства. При всьому суто індивідуалізованому розумінні категорії совісті слід мати на увазі, що вона не означає лише окремішність чи ізоляцію індивіда.

Навпаки, в екзистенційному контексті індивідуальна совість не існує без совісті іншого, тобто, “Я” і “Ти”, “Я” та інший, “Я” і “Вони” тощо. Тому без звернення до совісті іншого совість практично формуватись не може. Отже, совість у росії об'єктивно значною мірою має бути сформована як загальнолюдський параметр, в іншому випадку вона антигуманна і повинна бути засуджена.

Є доцільним, на нашу думку, винести на розгляд суду та концентрувати увагу на доповненні здійснюваної в Україні протидії російській пропаганді заходами, спрямованими на формування серед широкої російської громадськості фактору моральної винуватості, як внутрішнього сприйняття антилюдської політики, відчуття совісті за скоєні в Україні злочини і усвідомлення потреби спокутування вини за власну байдужість і підтримку цієї агресії. Більш активне впровадження в інформаційну протидію саме моральної складової вини російського населення, на нашу думку, може вплинути на зміну такої позиції, зменшити підтримку керівництва росії. В даному випадку доцільно моральному аспекту вини надати більш самодостатнього статусу, як генетично-соціального, екзистенційного чинника поведінки людини, вплетеного в її існування.

Цей моральний аспект має виступати як докір совісті “всієї нації”, якій нав'язана неправдива, фальсифікована совість, що призвело значну частину населення до самообману, і за своєю впливовою природою цей чинник може стати фактором зміни поглядів російських громадян і значного зменшення їх підтримки агресивної політики керівництва росії.

Враховуючи те, що у сфері моралі колективна (спільна) відповідальність складається з вини кожного конкретного індивіда, важливо зосередити зусилля на тому, щоб кожен російський громадянин внутрішньо пережив біль і муки жертв агресії як свої власні і цим самим спокутував свою совість. Саме таке самовизначення, що несе гуманістичний зміст, вважаємо, спонукатиме до докорінної зміни нав'язаних пропагандою стереотипів свідомості, а відтак, і відмови від підтримки війни. Вважаємо, що в умовах тоталітарного політичного режиму в рф ці позитивні зміни можливі лише через опір, протидію офіційним наративам, що протиставляють рф всьому людству.

Передумови такого розуміння вини були закладені видатним гуманістом ХХ століття К. Ясперсом в його праці “Питання вини” [13]. На його думку, лише одного каяття, як спокутування вини, недостатньо, головне – конкретні дії кожної людини з відновлення справжнього відчуття совісті, недопущення її викривленого розуміння в майбутньому.

Важливо також розглянути таку складову моральної вини, як екзистенційну винуватість, як онтологічної характеристики існування і джерело людяності, що зумовлює потребу самоусвідомлення вини кожної конкретної людини в тому, що вона не все зробила для попередження та недопущення скоєного політичними правителями. Іншими словами, мова йде про формування відчуття і розуміння ступеню своєї власної винуватості кожного росіянина за злочини, хоча і скоєні політичними лідерами та військовими їх країни.

По-друге, важливе не лише самоусвідомлення російською громадськістю своєї вини, а й потреба збудити у неї відчуття моральної провини за те, що за останні десятиліття вільно чи невільно вона сприяла формуванню антигуманної злочинної держави, яка виступає фактором небезпеки в регіоні, руйнує загальнолюдські цінності, загрожує безпечному існуванню всього світу. За ці дії громадяни рф, як нація, спільнота, населення загалом, як піддані своєї держави, мають нести консолідовану політичну та моральну відповідальність за війну проти України, і повинні відчувати потребу змінити тоталітарний політичний режим рф як небезпечний для всього людства [14, с. 245-246]. В цьому плані ухвали морального трибуналу створять необхідні умови для необхідності здійснити комплекс заходів, спрямованих на навіювання російській громадськості усвідомлення потреби спокутувати вину і з цією метою здійснення конкретних практичних кроків вчинення тиску на керівництво російської держави, спрямованого на припинення війни і недопущення її в майбутньому. Тому потреба оновлення держави, насичення її гуманістичним змістом і орієнтацією на нормальний цивілізаційний розвиток і взаємодію з іншими народами світу повинні стати важливим фактором спокутування вини громадян рф.

Висновки.

Констатується нестача глобальної політичної волі до подолання криз та викликів існуванню людства, припинення російсько-української війни, нагальної потреби посилення підтримки України на міжнародному рівні. Посилити дію глобальних політичних сил може моральний фактор, який є найбільш загальним регулятором суспільного життя і спонукає до відповідальності за наміри та наслідки своїх дій.

Встановлено, що моральна відповідальність може виступити засобом тиску на свідомість моральних суб'єктів, сприяти зміні їх політичної волі і повернення до комплексу норм і цінностей позитивної моралі.

Уточнено, що моральна вина є індивідуальною, особистісною, аспектом сумління (совісті) і має враховувати ступінь порушення морального обов'язку кожним її суб'єктом. Водночас аргументовано, що моральна відповідальність може бути не лише індивідуальною, а й колективною.

За порушення моральних зобов'язань щодо збереження миру та безпеки людства, цінності людського життя, сформований аморальний за змістом профашистський режим, який розв'язав російсько-українську війну, пропонується інкримінувати колективну моральну відповідальність політичному керівництву Кремля, а також усім російським громадянам, які продовжують підтримувати злочинну політику рф.

Із врахуванням тієї обставини, що визначені відповідальні моральні особи мають статус моральних агентів, запропоновано російських громадян, які усвідомлюють

злочинність російсько-української війни та її аморальність, однак проявляють бездіяльність у її припиненні, називати “агентами війни”, що має викликати осуд з боку міжнародної громадськості і спонукатиме морально відповідальних осіб до відновлення моральної поведінки.

З метою належної організації діяльності з притягнення російських громадян до моральної відповідальності пропонується створити міжнародний моральний трибунал, до функцій якого віднести визначення суб’єктів моральної відповідальності, з’ясування причинно-наслідкової відповідальності цих суб’єктів за порушення моральних зобов’язань, визначення міри (ступеню) винуватості кожного з моральних агентів і конкретних видів відповідальності. Такі кроки можуть сприяти посиленню загального осуду дій рф, і одночасно посилити підтримку України.

Пропонуємо вищезазначені аспекти моральної та політичної колективної відповідальності більш ефективно використовувати в протидії російським інформаційно-психологічним операціям. Вважаємо, що ці пропозиції сприятимуть зменшенню потенціалу підтримки російською громадськістю злочинної антиукраїнської путінської політики.

Використана література

1. Beardsworth R. From Moral to Political Responsibility in a Globalized Age Cambridge University Press & Assessment – 2015. URL: <https://www.cambridge.org>
2. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. кол. Шинкарук В.І. Київ: “Абрис”, 2002. 744 с.
3. Формування та відновлення психоемоційного клімату під час реалізації освітнього процесу. URL: <https://naurok.com.ua/learn/formuvannya-ta-vidnovlennya-psihoemocijnogo-klimatu-pid-chas-realizacii-osvitnogo-procesu-56> (дата звернення: 23.07.2024).
4. Концепція гуманітарної політики рф у закордонні: Указ президента рф від 5.09.22 р
5. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації ; пер. з нім. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
6. Berger, P., Luckmann, T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. 1966.
7. Торяник В. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі: автореф. дис. ...канд. політ. наук: 23.00.02. Дніпропетровськ, 2006. 17 с.
8. Вікіпедія. URL: https://en-m-wikipedia-org.translate.google.com/wiki/Moral_responsibility?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=s (дата звернення: 27.07.2024).
9. Це війна не путіна, а росії. Німецький історик про колективну відповідальність і досвід німців. *BBC News Україна*. – (7 червня 2022). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61707862> (дата звернення: 27.07.2024).
10. Erskine, Toni. Assigning Responsibilities to Institutional Moral Agents in her Can Institutions Have Responsibilities?: Collective Moral Agency and International Relations (Бейзінгсток, Великобританія: Palgrave Macmillan, 2003. С. 19-40.
11. Гнатовський М. Радіо Культура - Наслідки Нюрнберзького трибуналу для людства. – (11.10.2019). URL: <http://www.nrcu.gov.ua/channel.html?channelID=3> (дата звернення: 27.07.2024).
12. Словник української мови. В 11 т. ; за ред. І.К. Білодіда. – (АН УРСР. Інститут мовознавства). Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 9. С. 838.
13. Jaspers K. The Question of German Guilt. New York: Fordham University Press, 2000.
14. Яценко В.А. Інформаційна безпека України: гуманітарний зріз: монографія. Київ: ДНУ ПБПр НАПрН України, 2024. 271 с.

~~~~~ * * * ~~~~~